

Kasprzak, Mariusz

Grafika w zbiorach Muzeum Mazowieckiego w Płocku

Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 19, 131-136

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIUSZ KASPRZAK

Grafika w zbiorach Muzeum Mazowieckiego w Płocku

Grafika w zbiorach Muzeum Mazowieckiego w Płocku to okazały zespół prac pochodzących z okresu od XVI do nieomal końca XX wieku, wykonywanych przeróżnymi technikami przez wielu zarówno znanych, jak i mniej popularnych artystów. Kolekcja, choć bardzo bogata, przechowywana na co dzień w zasobach magazynowych, nie jest szerzej znana. Od czasu przeniesienia siedziby z Zamku Książąt Mazowieckich do kamienicy przy ulicy Tumskiej, żadna praca nie jest obecna na stałej ekspozycji, a jedyną szansą prezentacji są wystawy czasowe.

Znaczną część zbioru, przede wszystkim ryciny z XVI-XIX wieku, stanowią nabytki muzeum funkcjonującego przy Towarzystwie Naukowym Płockim, w 1949 roku przekazane w wyniku upaństwowienia instytucji. Pośród nich wspomnieć należy dwie grupy grafik pochodzące ze zbiorów znanych kolekcjonerów: Alojzego Władysława Strzembosza i Dominika Witke-Jeżewskiego. Kolekcja była wzbogacana w latach powojennych, szczególnie od 1967 roku, kiedy to ustalili się secesyjny profil zbiorów, co pozwoliło na pozyskanie sporej liczby grafiki około 1900. Na początku obecnego stulecia profil muzeum poszerzył się o styl art déco. W tym okresie zakupiono 10 prac z dziedziny grafiki użytkowej, którymi są okładki wydawnictw z nutami popularnych w tamtych czasach przebojów muzycznych. Ostatnim zakupem na polu grafiki oryginalnej była nabyta w 2008 w płockiej galerii litografia Franciszka Siedleckiego *Portret kobiety – Eleonora* z 1907 roku.

Najstarszą grafiką w zbiorach, i jedyną szesnastowieczną, jest pochodzący z 1590 roku *Portret Stanisława Sabina* autorstwa Nicolausa Andrei, wykonany techniką miedziorytu w niemieckim Flensburgu.

Ogólnie muzeum posiada około 460 grafik pochodzących z XVII-XVIII stulecia. Pod względem tematycznym są to w przeważającej części portrety, głównie dostojników świeckich i kościelnych (m.in. bp. płockiego Stanisława Kostki Załuskiego z ok. poł. XVIII w.), w drugiej zaś kolejności widoki miast, a ponadto grafiki dewocyjne ukazujące wątki biblijne i postacie świętych. Kolekcję uzupełniają przedstawienia mitologiczne i sceny rodzajowe pochodzące z końca XVIII wieku. W zbiorze możemy również wyróżnić grupę 10 ekslibrisów datowanych na drugą połowę XVIII stulecia.

Pod względem miejsca powstania największą część stanowi grafika polska, następnie zaś odbitki wykonane we Francji, krajach niemieckich oraz włoskich (przede wszystkim seria portretów papieży), a w dalszej kolejności pochodzące z Niderlandów, Szwajcarii, Austrii, w pojedynczych przypadkach także Szwecji i Anglii. Wyjątkiem jest tu talia 55 kart do gry prawdopodobnie o proveniencji chińskiej.

Wśród najstarszych obiektów wyróżnia się 13 miedziorytów według rysunków Erika Jönsona Dahlbergha. Ze znajdującego się w muzeum dorobku artystycznego tego żołnierza i inżyniera wojskowego prawie połowa (6 grafik) dotyczy Warszawy oraz toczonej na jej przedpolach bitwy. Ponadto są to widoki miast

polskich (Łowicz, Brześć Kujawski, Bydgoszcz, Pułtusk, Zakroczym) i szkice działań wojennych armii Karola X Gustawa.

Sceny batalistyczne są też jednym z częściej podejmowanych tematów przez nowożytnych rytowników. Poza wspomnianym już Dahlberghiem możemy wymienić m.in. trzy niezwykle drobiazgowo wykonane prace nieznanego autorów (dwie niemieckie, jedna francuska), ukazujące odsiecz wiedeńską Jana III Sobieskiego.

Wartym odnotowania jest zespół portretów papieży, nieznanego autorstwa, wykonanych techniką miedziorytu pomiędzy 1676 a 1689 rokiem. Na zbiór składa się 113 wizerunków następców św. Piotra od Grzegorza IV do Innocentego XI, których pontyfikaty przypadły na lata 827-1689. Nie zawiera on jednak podobizn wszystkich biskupów Rzymu z tego okresu, brakuje wśród nich bowiem 28 papieży, a ponadto w poczet głów Kościoła zaliczonych zostało 3 antypapieży (Krzysztof, Aleksander V, Jan XXIII).

Z rodzimych autorów możemy wspomnieć 8 rycin Jana Piotra Norblińskiego, którego twórczość chronologicznie pozostająca w XVIII wieku, pod względem artystycznym stanowi pomost z grafiką następnego stulecia.

Grafika dziewiętnastowieczna, zawierająca około 1500 rycin, stanowi najlicniejszą grupę w płockich zbiorach. Większość z nich to prace polskich artystów rytowników bądź przynajmniej tworzone według rysunków rodzimych autorów. Wśród nazwisk odnajdujemy czołowych polskich grafików XIX stulecia, takich jak Julian Cegliński (8 prac), Adolf i Fryderyk Krzysztof Dietrichowie (łącznie 54 prace), Artur Grottger (11), Jan Lewicki (37), Antoni Oleszczyński (28), Adam Piliński (15), Jan Feliks Piwarski (15), Henryk Redlich (5), Jan Styfi (5), Władysław Walkiewicz (14), Bronisław Zaleski (20).

Niewątpliwie najbardziej znanym z wymienionych nazwisk jest Artur Grottger. Spośród jego autorских albumów, których charakterystyczne nastrojowe ryciny zakorzeniły się w powszechnej świadomości jako symbole walk narodowowyzwoleńczych, muzeum posiada jedynie wydanie *Wojny* z kompletem 11 heliograviur.

Pod względem tematycznym cały zespół stanowi przekrój zagadnień interesujących ówczesnych artystów, mamy więc tu liczne widoki miast (głównie Krakowa, Warszawy i Wilna), pejzaże, sceny rodzajowe, przedstawienia alegoryczne, dokumentację aktualnych i historycznych wydarzeń, portrety osobistości polskich i obcych, graficzne kopie obrazów mistrzów. Oprócz grafiki oryginalnej odnajdujemy także liczne przykłady druków użytkowych, spośród których na plan pierwszy wysuwa się ilustracja książkowa. Dość chociażby wspomnieć 36 rycin Jana Lewickiego do *Pamiętników Jana Chryzostoma Paska*.

Nieomal wszystkie wspomniane tematy łączy w sobie wydawany przez Jana Kazimierza Wilczyńskiego w latach 1845-1875 *Album wileńskie*. W zbiorach znajduje się 41 plansz tego bardzo obszernego cyklu. W większości są to grafiki tworzone przez francuskich rytowników według rysunków polskich autorów.

Sztandarowym przykładem dziewiętnastowiecznej skłonności do dokumentowania rodzimej architektury jest *Album widoków historycznych Polski* z odbitkami Alojzego Misierowicza według rysunków Napoleona Ordy, wydawany w latach 1873-1883 w warszawskim Zakładzie Litograficznym Maksymiliana Fajansa. Prace zostały pogrupowane w osiem serii ukazujących tereny poszczególnych części Pierwszej Rzeczypospolitej: Kresów Wschodnich (I-IV seria), Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Prus Wschodnich (V seria), Galicji (V-VI seria) i Królestwa Polskiego (VII-VIII seria). W zbiorach MMP znajduje się 180 prac z tego cyklu, w tym kompletne serie I (50 plansz), II, V, VI i VII (po 30 plansz) oraz 10 plansz z serii VIII. Zbiór ten uzupełnia reprint przedstawienia Płocka z VIII serii.

W obrębie tej samej tematyki pozostaje tworzony przez wspomnianego M. Fajansa według rysunków Stanisława Barcikowskiego *Album kaliskie*. Na poświęconą wyłącznie jednemu miastu serię graficzną składa się 20 litografii wykonanych w roku 1858.

Wśród innych seryjnych przedstawień na uwagę zasługuje jeszcze cykl 20 prac *Z życia stepów Kirgizji* Bronisława Zaleskiego wydany w paryskim zakładzie Beilleta i Forestiera w 1865 roku. Składające się nań akwaforty wyróżniają się wysokimi walorami warsztatu, a ponadto są przykładem romantycznego zainteresowania Orientem.

Biorąc pod uwagę kryterium tematyczne, warto wymienić tu dość obszerny zespół rycin ukazujących ówczesne umundurowanie wojskowe i urzędnicze. Prace w liczbie 72, częściowo zawarte w albumach, pochodzą głównie z pierwszej połowy XIX wieku.

Nieco mniejszy, choć bardzo istotny ze względu na profil muzeum, jest zbiór grafiki z przełomu XIX i XX wieku. Liczy on około 700 prac. Jego uzupełnieniem jest około 250 odbitek pochodzących z lat 1918-1939, których autorami są w znacznej części artyści rozpoczynający swą karierę na przełomie wieków, przeto ich prace zarówno pod względem podejmowanej tematyki, jak i sposobu wykonania są kontynuacją tych z poprzedniego okresu.

Początek XX stulecia to także okres powstawania tzw. tek graficznych, które zastąpiły dziewiętnastowieczne albumy. Teki dotyczyły różnych bądź określonego tematu, tworzone były przez wielu lub tylko jednego artystę. Najwcześniejszą tego rodzaju realizacją była odbita w 1903 roku przez krakowski Zakład Litografii Artystycznej A. Pruszyńskiego *Teka grafików polskich*. Złożyły się na nią 23 prace wykonane przez 16 autorów, nieomal wszystkie (za wyjątkiem *Drzew pod Wawelem* W. Jastrzębowskiego) są w posiadaniu muzeum.

Interesującym przykładem grafiki młodopolskiej jest wydana w 1904 roku *Teka Melpomeny*, ukazująca w sposób pełen humoru, nierzadko karykaturalny, życie ówczesnego krakowskiego teatru. Na zbiór składa się 37 plansz autorstwa Karola Frycza, Stanisława Kuczborskiego, Stanisława Szreniawy-Rzeczkiego, Witolda Wojtkiewicza, Kazimierza Sichulskiego, Włodzimierza Bystrzyńskiego, Antoniego Stanisława Procajłowicza portretujących aktorów najczęściej w granych przez siebie rolach. Muzeum posiada w zbiorach dwa kompletne wydania tegoż dzieła.

Inną tego rodzaju publikacją jest teka *Kraków 1911*, wydana w tymże roku przez Komitet Gospodarczy XI Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich jako pamiątka dla uczestników. Ogólnie muzeum ma 18 grafik z tej serii (w tym 6 podwójnych).

Około 1911-1913 została wydana przez Litografię Pillera Neumanna we Lwowie teka pisma „Lamus”, na którą złożyły się wyłącznie prace Władysława Jarockiego i Kazimierza Sichulskiego. Z 20 plansz w niej zamieszczonych w zbiorach znajduje się 12 odbitek (8 Jarockiego, 4 Sichulskiego).

Ostatni ze wspomnianych artystów jest również autorem największej liczby grafik młodopolskich przechowywanych w zasobach MMP. Zdecydowaną większość ze 125 posiadanych prac stanowią karykatury pogrupowane w autorskie teki. Wydana w 1912 roku w Wiedniu przez J. Weinera czteroczęściowa *Österreichischer Reichsrat in Karikaturen (Austriacka Rada Państwa w karykaturze)* zawiera 80 rycin (po 20 w każdej z części). Zdecydowanie skromniejsza jest *Teka karykatura sejmowych* wydana około 1920 roku w Zakładzie Litograficznym A. Przyszłaka we Lwowie, zawierająca 34 odbitki.

Dość obfity i urozmaicony jest zbiór grafiki Franciszka Siedleckiego liczący 89 prac. Pośród nich znajdują się zarówno tak charakterystyczne dla artysty kompozycje symbolistyczno-ekspresjonistyczne, chociażby akwaforty z cyklu *Rodzaj* bądź ilustracje do *Genesis* z *Ducha* Juliusza Słowackiego, jak i dzieła w stylistyce realistycznej, na przykład portrety żony Jadwigi z Markowskich, prezydenta Ignacego Mościckiego czy Aleksandra kardynała Kakowskiego. Na wyróżnienie zasługuje tu powstała w 1906 roku *Teka Warszawa* z 11 planszami ukazującymi charakterystyczne miejsca stolicy, widziane jednak nie oczyma dokumentalisty, lecz artysty starającego się raczej uchwycić genius loci, co odróżnia większość tego rodzaju przedstawień pochodzących z okresu przełomu wieków od wcześniejszych.

O ponad połowę mniejsza, bo licząca 40 egzemplarzy (w tym 2 podwójne), jest kolekcja rycin Leona Wyczółkowskiego, który podobnie jak graficy dziewiętnastowieczni chciał być przede wszystkim portreci- stą swego kraju, stąd też jego dorobek w znacznej części stanowią prace ukazujące pejzaż i architekturę ziem polskich, pogrupowane w teki według klucza geograficznego. W zasobach MMP znajduje się kompletna *Teka ukraińska* z 1912 roku, zawierająca 19 autolitografii, a ponadto 2 odbitki z *Teki Wawel* i po jednej z *Teki Lublin* i *Teki litewskiej*.

Niewiele mniej, bo 38 prac, liczy zbiór twórczości jednego z największych indywidualistów wśród grafików pierwszej połowy XX wieku – Konstantego Brandla. Taką samą liczbą odbitek jest reprezentowany w zbiorach Karol Frycz, jednakże połowę z nich stanowią dublety plansz *Teki Mel-pomeny*. Kolejne miejsce w ilostanie zajmuje Józef Mehoffer z 18 grafikami (w tym 3 podwójne). Warto też wspomnieć, iż większość z nich została zakupiona od syna artysty Zbigniewa. 16 egzemplarzy liczy zbiór prac jednego z prekursorów grafiki młodopolskiej – Feliksa Jabłczyńskiego, 12 odbitkami są reprezentowani Zofia Stankiewicz i Włodzimierz Konieczny. W przypadku drugiego z artystów wszystkie one stanowią autorską *Tekę graficzną* z 1909 roku. Ponadto muzeum posiada 11 prac Władysława Jarrowkiego, 9 (w tym 1 podwójna) Wojciecha Weissa, 8 Karola Mondra, 7 (w tym 3 podwójne) Witolda Wojtkiewicza i po kilka lub pojedyncze egzemplarze dzieł innych artystów, m.in. Ferdynanda Ruszczyca (3), Józefa Chełmońskiego (2), Jacka Malczewskiego (2), Stanisława Wyspiańskiego (1).

Spośród artystów zachodnioeuropejskiej moderny warto wymienić nazwisko niemieckiego symbolisty Maxa Klingera. W muzeum przechowywanych jest 11 plansz należących do kilku z jego licznych cyklów graficznych.

Nowym rodzajem grafiki użytkowej powstałym w XIX wieku był plakat. W zbiorach MMP znajduje się 10 tego rodzaju obiektów z początku XX wieku, w tym 4 będące dziełami polskich artystów, m.in. J. Mehoffera (Powszechna wystawa sztuki polskiej we Lwowie), K. Frycza (Zakład Artystyczno-Litograficzny A. Pruszyński), Teodora Axentowicza (II i III Wystawa Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”). Kolekcję grafiki użytkowej z tego okresu uzupełniają 34 ekslibrisów.

Bardzo skromnie przedstawia się natomiast zbiór grafiki typowej dla stylistyki lat międzywojennych. Bodajże w największym stopniu nawiązuje doń cykl 11 drzeworytów z autorskiej teki *Szlembarck*, powstałych w latach 1928-1930. Ponadto możemy tu wymienić 38 drzeworytów związanego z Płockiem Fiszela Zylberberga.

Prace z lat międzywojennych to, jak już wspomniano, w znacznej mierze artystyczna kontynuacja poprzedniej epoki. Dobrym tego przykładem są choćby ryciny Jana Gumowskiego, pozostającego spadkobiercą stylistyki modernizmu, pod względem zaś tematyki – dziewiętnastowiecznych dokumentalistów rodzimej architektury. Spośród liczego dorobku tego artysty-żołnierza w muzeum znajduje się kompletna teka *Widoki Krakowa*, zawierająca 12 litografii wydanych w 1926 roku.

W podobnej stylistyce utrzymana jest pochodząca z 1919 roku teka *Lwów* Ottona Dobrowolskiego, zawierająca 10 litografii ilustrujących główne budowle miasta.

Ze znanych nazwisk możemy tu jeszcze wymienić Juliana Fałata z kompletem 10 autolitografii wcho- dzących w skład wydanej około 1920 roku teki *Łosie i niedźwiedzie*.

Około 170 obiektów liczy zbiór grafiki po 1945 roku. Większość z nich stanowią prace artystów polskich, w tym związanych z Płockiem, jak Zofia Samusik-Zaremba, Joanna Piasecka, Jerzy Ma- zuś, Wacław Polakowski. W większości są to przekazy instytucji (m.in. Związku Polskich Artystów Plastyków) czy dary samych twórców. W kolekcji tej dość znaczną grupę stanowią plakaty w liczbie 20 sztuk.

Muzeum nastawione ze względu na swój profil na sztukę secesyjną gromadzi również jej reminiscencje, dzieła współczesnych artystów, inspirowanych sztuką przełomu wieków. Wśród nich znajduje się 15 prac graficznych, których autorką jest Krystyna Szalewska, posługująca się przy ich tworzeniu własnymi technikami mieszanymi, stąd na odbitkach znajdujemy fragmenty fotografii czy dorysowania piórkami.

Na koniec warto jeszcze wyróżnić odrębną, wyróżniającą się pod względem tematycznym grupę, a mianowicie prace ilustrujące Płock. Najstarszą z nich jest pochodzący z 1841 roku *Widok kościoła katedralnego w Płocku* autorstwa Seweryna Oleszczyńskiego. Idąc dalej tropem chronologii, nadmienimy, iż 15 rycin pochodzi z XIX wieku, jedna z początku XX stulecia, trzy z okresu międzywojennego, 45 zaś z lat po drugiej wojnie światowej. Tematyka starszych grafik skupia się głównie na Wzgórzu Tumskim, poszczególnych jego budowlach bądź najbliższej staromiejskiej okolicy. W tych powstałych po 1945 roku, obok obiektów historycznych pojawiają się także współczesne, jak choćby hotel PTTK czy nowe osiedla mieszkaniowe. W najnowszych graficznych płocianach wyróżnia się grupa prac ukazujących kombinat petrochemiczny. Pochodzą one z lat 60. i 70. zeszłego stulecia i są wynikiem prowadzonej w tym okresie współpracy z rafinerią, której skutkiem było m.in. propagowanie tematyki nowo tworzonego zakładu przemysłowego wśród artystów. Zaowocowało to właśnie powstaniem licznych prac nie tylko zresztą graficznych, ale i malarskich czy rysunkowych, ukazujących architekturę kombinatu. W dziedzinie grafiki muzeum posiada 18 rycin. Autorem 8 z nich jest Edward Papierski, 3 – Zofia Samusik-Zaremba i Marian Rojewski, pozostałe to pojedyncze odbitki innych twórców. Pierwsza z wymienionych osób jest też autorem największej liczby grafik związanych z Płockiem, a jego dorobek liczy 11 prac, wśród innych artystów reprezentowani są: Tadeusz Józefowski (7 prac), Zofia Samusik-Zaremba (5), Teresa Wierusz (4).

Zbiór grafiki ani w całości, ani w częściach, poza kilkoma wyjątkami, nie doczekał się szerokich badań wykraczających poza opracowanie kart katalogu naukowego. Wspomniane wyjątki stanowią dwie publikacje Kazimierza Czarneckiego: katalog wystawy *Grafika Józefa Mehoffera* z 1983 roku i monografia *Grafika Franciszka Siedleckiego* z 1991 roku, ponadto pojedyncze prace zostały ujęte w albumie *Secesja w zbiorach Muzeum Mazowieckiego w Płocku* z 2006 roku, ogólny zaś zarys kolekcji w syntetycznej formie przedstawia informator *Secesja – Grafika* z tekstem Iwony Korgul-Wyszatyckiej.

Bibliografia

- K. Czarnecki, *Grafika Franciszka Siedleckiego. Katalog prac*, Płock 1991.
- K. Czarnecki, *Grafika Józefa Mehoffera*, Płock 1983 [katalog wystawy].
- I. Jakimowicz, *Pięć wieków grafiki polskiej*, Warszawa 1997.
- I. Kossowska, *Narodziny polskiej grafiki artystycznej 1897-1917*, Kraków 2000.
- I. Korgul-Wyszatycka, *Secesja – Grafika*, Płock 2004.
- L. Sobieraj i Z. Chlewiński [red.], *Secesja w zbiorach Muzeum Mazowieckiego w Płocku*, Płock 2006.
- M. Sołtyśiak, *Muzeum Mazowieckie w Płocku. Historia i funkcje społeczne*, Płock 1989.

Mariusz Kasprzak

Engravings covered by the collection of the Mazovian Museum in Płock
(summary)

The collection of the Mazovian Museum in Płock contains, among other things, over three thousand engravings. Made by both celebrated and lesser-known artists using various techniques, they date back to the period between the 16th century and the end of the 20th century. The engravings which came into existence in the 19th century form the biggest group here; they were handed over, together with the oldest prints, by the museum of the Płock Scientific Society. After the Second World War, the museum's collection of engravings was expanded with works dating back to the period of Young Poland, and those connected with Płock through their themes and authors. In terms of their themes, all the engravings spanned by the museum's collection are divided into several groups, such as engravings showing cities, landscapes, portraits, genre scenes, Symbolist and allegoric representations, Art Nouveau reminiscences and engravings showing Płock. Also, the museum's collection includes some examples of commercial design. These are mainly book illustrations, bookplates and posters.